

A. Więcek

Restauracja płaskorzeźb Jana Jerzego Urbańskiego w katedrze wrocławskiej

Ochrona Zabytków 8/1 (28), 66-71

1955

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

poruszonych na konferencji śląskiej jako fakt o dużym znaczeniu dla ochrony zabytków należy uznać podjęcie, jako obowiązujące w najbliższym okresie, akcji generalnych remontów połączonej z równoczesną akcją porządkową całego terenu, oraz przeprowadzenie dla wszystkich miast nie wyłączając nawet zupełnie niezniszczonych — akcji porządkowej. Akcja ta na odcinku miast zabytkowych znalazła już (kwiecień 1955) wyraz w rozpoczęciu inwentaryzacji pomiarowej i podjęciu specjalnych skróconych opracowań historyczno-urbanistycznych. Obie te akcje przez swą powszechność i programowe włączenie czynników konserwatorskich włącznie ze specjalnymi placówkami naukowymi zajmującymi się dotychczas dokumentacją dla planów ogólnych i szczegółowych — pozwoli na dokładną penetrację terenu i pełną ewidencję oraz zabezpieczenie zachowanych dotychczas zabytkowych obiektów budownictwa mieszczańskiego, nie figurujących w nie zawsze kompletnej kartotece urzędów konserwatorskich.

Z. Świechowski

Ryc. 57. Wrocław — katedra, płaskorzeźba ambony. Św. Mateusz ewangelista. Stan po konserwacji.

RESTAURACJA PŁASKORZEŻB JANA JERZEGO URBAŃSKIEGO W KATEDRZE WROCŁAWSKIEJ

Całkowita odbudowa wspaniałej gotyckiej katedry we Wrocławiu dobiega stopniowo końca. Wśród szeregu już odrestaurowanych bądź poddanych konserwacji dzieł plastycznych, zdobiących wnętrza katedry, wysuwają się na czoło — szczęśliwym trafem jako-tako ocalałe z pożogi wojennej — płaskorzeźby alabastrowe wybitnego polskiego artysty-rzeźbiarza Jana Jerzego Urbańskiego¹.

Na terenie Wrocławia czynny był on — z przerwami — mniej więcej w latach 1694—1732. W tymże jeszcze roku (1694) opuścił artysta Wrocław i udał się prawdopodobnie do Pragi czeskiej, gdzie przez pewien czas miał bawić u tamtejszego rzeźbiarza Jana Brokoffa. Niedługo jednak widzimy już Urbańskiego w Budziszynie na Łużycach, skąd w 1707 r. wyjeżdża z powrotem do Wrocławia. Miejsce pobytu artysty w latach 1708—1718 nie jest dotychczas pewne. Prawdopodobnie przebywał on w tym czasie na terenie wchodzącym obecnie w skład województwa łódzkiego oraz w Częstochowie. Z początkiem roku 1719 widzimy Urbańskiego z powrotem we Wrocławiu, gdzie pozostaje już na stałe aż do swej śmierci, która nastąpiła zapewne po r. 1732.

Urbański pracował przede wszystkim w rzeźbie pełnej jak i płaskorzeźbie; jako materiału do swych prac używał piaskowca, alabastru, marmuru, stiuku lub drzewa. Rzeźb swych z zasady nie sygnował; jedynym więc dostatecznie pewnym kryterium do przypisania artyście autorstwa pewnej rzeźby są nieliczne pozostałe tylko rachunki artysty za wykonane prace, najczęściej jednakże stare osiemnastowieczne kroniki i opisy Wrocławia, które często wymieniają autorów znaczniejszych dzieł sztuki powstałych na terenie miasta. Nato-

¹ Por.: Zimmermann. Beytraege zur Beschreibung von Schlesien. Bd. XI. Beschreibung der Stadt Breslau. Brzeg 1794, s. 440; Fuessli, Allgemeines Kuenstlerlexikon oder kurze Nachricht von dem Leben und den Werken der Maler, Bildhauer..., Zurich 1819, X Abschnitt, s. 4049; A. Uhlhorn, Meister und Werke der Plastik des Spaetbarock in Breslau (ca. 1700—1750), Wrocław 1927; Thiem-Becker, Allgemeines Lexikon der bildenden Kuenstler..., Bd. XXXIII, Leipzig 1939, s. 592; Więcek, O Janie Jerzym Urbańskim sławnym polskim rzeźbiarzu. (Przyczynek do dziejów kultury polskiej na Śląsku), „Świat i Życie” (Stalino-gród), nr 7 z dn. 21. II. 1954. Autor artykułu przygotowuje obecnie szczegółową monografię J. J. Urbańskiego — która — w oparciu o odnalezione materiały archiwalne w kraju oraz w Budziszynie (Bautzen) NRD — wyświetli szereg danych odnośnie pochodzenia oraz życia tego artysty.

Ryc. 58 i 59. Płaskorzeźby ambony. Św. Marek i św. Łukasz. Stan po konserwacji.

miast kryteria stylistyczne — ze względu na wyrównany naogół poziom barokowej rzeźby wrocławskiej — mogą być w tym wypadku, bez równoczesnego poparcia ich materiałem źródłowym, zawodne i ryzykowne.

Płaskorzeźby Urbańskiego we wrocławskiej katedrze są bez wątpienia najcenniejszymi z dzieł artysty — a zarazem należą do najwartościowszych pozycji plastyki barokowej Śląska a może i całej Polski. Wykonane są one z alabastru i zdobią po dzień dzisiejszy ambonę oraz dwa pomniki wystawione ku czci dwóch biskupów wrocławskich: legendarnego Gotfryda oraz Nankiera. Płaskorzeźby z ambony (6 sztuk) były niegdyś całkowicie złożone (tj. tło, postacie oraz obramowanie). Złocenia dokonano na pewno zaraz po wykonaniu reliefów. Co do pozostałych dwóch tablic (Nankiera i Gotfryda) — to żadne ze źródeł nie mówi aby były kiedykolwiek złożone¹. Wraz ze zniszczeniem katedry w czasie działań wojennych w 1945 r. uległy te płaskorzeźby na szczęście niezbyt znacznym uszkodzeniom. Gruntowna ich restauracja nastąpiła w miesiącach września-grudzień 1952 r.

Restauracja zniszczonych fragmentów dokonana została w większości wypadków na podstawie fotografii pochodzących z czasów przed uszkodzeniem płaskorzeźb. W

kilku jednak wypadkach zmuszona była restauratorka do zastosowania własnych kompozycji uzupełnionych fragmentów a to z braku odpowiedniej dokładnej dokumentacji fotograficznej. Brakujące części alabastrowych płaskorzeźb uzupełnione zostały nie w tym samym materiale, lecz dobrym gatunkowo gipsem, wyjątkowo łączonym z klejem stolarskim (np. przy główce aniołka — ryc. 57 — dla uwydatnienia uczesania włosów). Odrestaurowane partie zostały pomalowane z kolei temperą koloru płaskorzeźby alabastrowej, po czym całość pokryto woskiem rozpuszczonym w terpentynie².

I. Płaskorzeźby ambony³

1. Św. Mateusz — ewangelista i apostoł, piszący ewangelię (ryc. 57). Odtworzono

¹ Wśród wrocławskich historyków sztuki przeważała jednak długo myśl, że złocenia na 6 reliefach ambony są dodatkiem późniejszym. Tak też pisał m. in. i F. W. Erdmann w swej pracy *Beschreibung der Kathedraalkirche...*, Wrocław 1850, s. 24. Sprawę wyjaśnia jednak jasno Kundmann, op. cit. oraz Gomołcke, op. cit., którzy widzieli płaskorzeźby złożone zaraz po ich powstaniu.

² Ponieważ sposób przeprowadzenia restauracji budził wątpliwości, Redakcja prosi Czytelników o wypowiedź w tej sprawie (przyj. Red.).

³ Sama ambona wykonana została z marmuru przez rzeźbiarza wrocławskiego, z pochodzenia Tyrolczyka, Jana Adama Karingera (1723); na-

Ryc. 60 i 61. Płaskorzeźba ambony. Kazanie św. Jana Chrzyciela na puszczy. Fotografia i schemat uzupełnień (czarne plamy oznaczają miejsca rekonstruowane).

całą główkę aniołka wraz z górną częścią jego lewego skrzydła, prawy róg płaskorzeźby, prawą część wazonika i stołu, oraz brzeg stopy świętego. Z braku odpowiedniej dokumentacji,

tomiast zdobiące ją sześć płaskorzeźb są dziełem Jana Jerzego Urbańskiego i powstały w tymże samym roku tj. 1723. Najstarsza literatura przypisująca Urbańskiemu autorstwo tych sześciu płaskorzeźb: Ch. K u n d m a n n, Promtuarium rerum naturalium et artificialium Vratislaviense. Wrocław 1726, s. 6 (cyt.: „Supra extat effigies Ecclesiae militantis cum VI sigillis, uti Apocalypsis. VI. praefiguratur, a Joh. Georgio Urbansky hic loci fabricata, qui et ibidem caeliatura eminentiori St. Johannem Baptistam in deserto, ejusque obruncationem in carcere, porro in ascensu IV. Evangelistas, omnes illos quidem ex alabastro inauratos que expressit...“; D. G o m o l c k e, Kurz-Gefasster Innbegriff der vornehmsten Merckwuerdigkeiten von der Kaeyser und Koenigl. Stadt Breslau in Schlesien..., Brzeg 1731, wyd. II, s. 12 (cyt.: „Oben (nad amboną w katedrze A. W.) stehet das Bild der Streitenden Kirchen... von Johann George Urbansky allhier verfertigt, welcher auch darauf en relief Johannem Baptistam in der Wuesten, und dessen Enthauptung im Gefaengnis, dann im Hinaufgange die vier Evangelisten, alles von Alabaster und vergoldet exprimiret“); Der Breslause Erzaehler. „Eine Wochenschrift“, nr 23, z dn. 12. VII. 1800, s. 452; Fr. N o e s s e l t, Breslau und dessen Umgebungen. Beschreibung alles Wissenswuerdigsten fuer Einheimische..., Wrocław 1825, s. 147; Fr. W. E r d m a n n, Beschreibung der Kathedralkirche ad St. Johannem..., Wrocław 1850, s. 24.

W opisach omówione zostały jedynie najważniejsze partie odtworzone. Pominięto zapunktowane drobne uszkodzenia tła bądź draperii oraz retusze pęknięć.

partie zniszczone uzupełnione zostały wg projektu restauratorki.

2. Św. Marek — ewangelista, piszący drugą księgę ewangelii. U stóp — jego symbol — lew (ryc. 58).

Odtworzono prawą część brody świętego, piszącą prawą dłoń, oraz fragment draperii nad lewym ramieniem — wg projektu restauratorki.

3. Św. Łukasz — ewangelista, piszący trzecią księgę ewangelii. U stóp — jego symbol — byk, w tle zaś sztaluga z ustawionym na niej obrazem przedstawiającym Madonnę z dzieciątkiem (ryc. 59).

Odtworzono całą głowę świętego, róg, ucho i nogę byka, dolną część wiszącej na ścianie palety oraz obraz spoczywający na sztaludze. Zapunktowano i wyretuszowano lekko uszkodzone tło, po lewej i prawej stronie świętego oraz ponad jego głową.

Restauracji dokonano wg fotografii, pochodzącej z okresu przed uszkodzeniem płaskorzeźby.

4. Św. Jan — ewangelista, piszący czwartą księgę ewangelii. U stóp — jego symbol — orzeł, w tle figurka Madonny z dzieciątkiem w obłokach (ryc. 62, 63).

Odtworzono czoło i dolną szczękę świętego, prawą rękę, dolną partię orła i w prawym górnym rogu gałąź

Ryc. 62 i 63. Płaskorzeźba ambony. Św. Jan Ewangelista.

drzewa. W kilku miejscach zapunktowano i wyretuszowano pęknięcia płyty. Przy restauracji posługiwano się fotografią płaskorzeźby z okresu przed uszkodzeniem.

5. Kazanie św. Jana Chrzciciela na pustyni (ryc. 60 i 61).

Odtworzono krzyż owinięty banderolą trzymany w lewej ręce przez świętego

Jana, gałęzie drzew po lewej górnej stronie płaskorzeźby, fragmenty draperii u dołu po lewej, prawą rękę do łokcia postaci po prawej stronie, główkę męską powyżej niej. Dokonano również drobnych uzupełnień draperii, zapunktowano liczne pęknięcia płaskorzeźby.

Restauracji dokonano na podstawie

Ryc. 64 i 65. Płaskorzeźba ambony. Ścięcie Jana Chrzciciela.

Ryc. 66. Płaskorzeźba na pomniku Nankiera.

fotografii pochodzącej z okresu przed zniszczeniem.

6. Ścięcie św. Jana Chrzciciela (ryc. 64 i 65). Odtworzono całkowicie głowę kata, prawą rękę z mieczem oraz trzymaną przezeń w lewej ręce, uciętą głowę św. Jana, głowę i prawą rękę płaczącej niewiasty po lewej stronie, postać św. Jana od bioder, w górnym prawym rogu małą główkę aniołka oraz rączkę z palmą. Szaty Herodiady, ręce i misę uzupełniono częściowo znalezionymi oryginalnymi fragmentami — resztę zrekonstruowano wg fotografii.

II.1. Płaskorzeźba na pomniku Gotfryda¹, wzniesionym z inicjatywy dziekana katedry wrocławskiej Leopolda Frankenberga w 1723 roku; wyobraża ona scenę obalenia bóstwa pogańskiego przez legendarnego biskupa wrocławskiego Gotfryda i skierowania uwagi mieszkańców Śląska na wiarę chrześcijańską (ohtar ze stojącą na nim monstrancją).

Odtworzono jedynie cały prawie wieńiec otaczający płaskorzeźbę, na podstawie dochowanego oryginalnego fragmentu (u dołu po lewej).

2. Płaskorzeźba na pomniku Nankiera, wzniesionym jak i poprzedni z inicja-

tyw Leopolda Frankenberga w 1723 roku; wyobraża ona rozgrywającą się w 1339 roku na tle kościoła św. Jakuba (dziś Wincentego) scenę rzucania przez biskupa wrocławskiego Nankiera h. Oksza (pozostającego w otoczeniu bliskich mu kanoników, m. in. scholastyka Apeczko z Zabłkowic śląskich) ekskomunikacji na króla czeskiego Jana Luksemburczyka, stojącego z oddanymi mu rycerzami po lewej stronie płaskorzeźby (ryc. 66).

Odtworzono całkowicie wieńiec okalający płaskorzeźbę, koronę oraz górną

¹ Obie płaskorzeźby — Gotfryda i Nankiera — przypisuje definitywnie Urbańskiemu już w 1726 roku Kundmann, op. cit., s. 10—11, cyt.: „Praeferlapso anno, honoris, causa primo Episcopo Godofredo, et erectione Episcopo Nankero pulcherrima Monumenta e marmore nigro Cracoviensi et caeruleo Pribornensi, lapideisque statutis inauratis erecta sunt; infra autem caelatura eminentiori a praedicto Urbansky in alabastro Stolbergensi, sub primo (monimento) efformatus carniter Episcopus Godofredus, sinistra Dagonem evertens, dextra vero Aram Christianam demonstrans; sub altero monumento Nankerus repraesentatur, Johanne Bohemiae Regem excommunicans...”. Za Kundmannem powtarza L. Burgemeister, Die Kunstdenkmäler der Stadt Breslau. Bd. I, Erster Theil, Wrocław 1930, s. 102—3; H. Hoffmann, Der Dom zu Breslau. Wrocław 1934, s. 156; Thiembecker, op. cit., s. 52, oraz inni.

część głowy królewskiej i całą postać rycerza, na pierwszym planie po lewej; szereg pięknie zapunktowano i wyretuszowano. Restauracji dokonano na podstawie fotografii.

Jak więc widzimy, doznane przez płaskorzeźby uszkodzenia nie były na szczęście — z wyjątkiem główki aniołka (ryc. 57) i Łukasza (ryc. 59) oraz ścienia św. Jana (ryc. 65) — tak groźne; dzięki temu zdołano w stosunkowo szybkim czasie doprowadzić je do możliwie pierwotnego wyglądu, ratując przed dalszym niszczeniem bezcenne dzieła śląskiej sztuki barokowej.

Na zakończenie należą się słowa uznania dla art.-mal. p. Bronisławy Łukaszewicz, która doceniając trudną i odpowiedzialną w takich wypadkach rolę restauratora, potrafiła przy zachowaniu maksymalnej ostrożności przeprowadzić restaurację, a odtworzone przez nią fragmenty płaskorzeźb harmonizują stylistycznie z całością.

A. Więcek

Z PIŚMIENICTWA

WAŻNIEJSZE ARTYKUŁY I NOTATKI Z ZAKRESU OPIEKI I KONSERWACJI ZABYTEKÓW WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO Z LAT 1944—1954 W WYDAWNICTWACH LUBELSKICH (ciąg dalszy)¹

LUBLIN: H. Gawarecki, *Mury obronne Lublina*, „Z. L.”, 24—25. I. 1948; H. Gawarecki, *Mury obronne Lublina*, „Sz. L.”, 19—20. IV. 1952; Z. Knothe, *Bramy miasta Lublina*, „G. L.”, 27. XII. 1946 (o pierwotny wygląd Bramy Krakowskiej — odbicie tynków, zrzućenie balkonów); *Bramę Krakowską należy zamknąć dla ciężarówek*, „Z. L.”, 2. II. 1949; H. Gawarecki, *Brama Krakowska*, „Sz. L.” 3—4. 1954 (w związku z remontem Bramy na 10-lecie PKWN); *Odbudowa Bramy Grodzkiej. Roboty budowlane na Starym Mieście*, „Z. L.”, 15. III. 1949; *Ostatni obiekt na Starym Mieście. Gmach przy ul. Trybunałskiej czeka na odbudowę*, „Z. L.”, 25. IX. 1953; S. O., *Rozpoczęto prace remontowe na Zamku Lubelskim*, „Sz. L.”, 16. II. 1954; H. Gawarecki, *Z historii Zamku Lubelskiego*, „Sz. L.”, 27—28. II. 1954; (hg), *Cenne odkrycie na wzgórzu zamkowym w Lublinie*, „Sz. L.”, 16. III. 1954; (hg), *Dalsze odkrycia na wzgórzu zamkowym*, „Sz. L.”, 20—21. III. 1954; *Kronika przebudowy Lublina*, „Z. L.”, 4—5. IV. 1954 (o zamierzonej konserwacji fresków w kaplicy zamkowej); *Ratusz lubelski powróci do swego dawnego wyglądu*, „Sz. L.”, 1. V. 1947; *Ratusz lubelski będzie odbudowany kosztem ponad 60 mil. zł.*, „Sz. L.”, 6. III. 1948; H. G a w a -

r e c k i, *Historia budowy nowego Ratusza w Lublinie w latach 1827—28*, „Z. L.”, 11. XI. 1952 (w związku z prowadzoną obecnie odbudową Ratusza); *Na nowy rok MPRB zakończy odbudowę Ratusza*, „Z. L.”, 17. XII. 1952; Z. Knothe, *Pałac Czartoryskich w Lublinie*, „G. L.”, 6. XII. 1946 (odbudowa na nowe cele, powrót do wyglądu pierwotnego); *Hotel turystyczny w zabytkowym pałacu*, „Z. L.”, 16. III. 1949; *W murach zabytkowego pałacu otwarcie schroniska turystycznego*, „Z. L.”, 20. IX. 1950; *Odbudowa katedry lubelskiej*, „G. L.”, 14. IX. 1945; *Odbudowa katedry lubelskiej*, „G. L.”, 10. X. 1946 (prace nad pokryciem dachu blachą miedzianą, remont wież ukończony); *Pierwszy etap budowy katedry lubelskiej został zakończony*, „Sz. L.”, 21. XI. 1946 (odbudowano dach); *Odbudowa zabytkowej świątyni. Katedra odzyska barokowy fronton. Słynną zakrytą akustyczną uda się zrekonstruować*, „Z. L.”, 1. VI. 1947; *Remont kościoła OO. Kapucynów*, „G. L.”, 23. VI. 1946 (odnawianie wnętrza); (re), *Ruiny fary św. Michała niszczonej bez opieki*, „Z. L.”, 9. IX. 1948; (śl), *Zabytkowe dzwony niszczonej w gruzach*, „Z. L.”, 11. III. 1948 (dzwon z Bramy Krakowskiej z r. 1585); W. Ziółkowski, *Kiedy i w jakim stanie odkopano obrazy Matejki*, „Z. L.”, 22. XII. 1947; H. Gawarecki, *O najstarszym planie Lublina*, „Sz. L.”, 6—7. VI. 1953 (o oddanym do konserwacji planie Lublina).

ŁĘCZNA: (jw), *Smietnik z zabytkowego budynku urządzili mieszkańcy Łęcznej*, „Z. L.”, 16. XI. 1948 (bóżnica).

MIĘDZYRZEC PODL.: *W odbudowanym pałacu Dom Młodzieży*, „Z. L.”, 2. IX. 48.

MODRYNIEC: (aw), *Otoczyć opieką*, „Z. L.”, 21. III. 1948 (ruiny zamku).

NAŁĘCZÓW: *Już w przyszłym roku pojedziemy po zdrowie do Nałęczowa*, „Z. L.”, 27. X. 1947 (rozpoczęto remont pałacu).

OPOLE LUBELSKIE: *Dzięki wspólnemu wysiłkowi odbudowa gimnazjum w Opolu postępuje szybko naprzód*, „Z. L.”, 2. II. 1949 (d. pałac Lubomirskich).

PULAWY: Z. Knothe, *Panteon w Puławach*, „G. L.”, 15. XII. 1946 (odbudowa kościoła); (es), *Remont świątyni Sybilla*, „Sz. L.”, 24. VIII. 1948 (Sybilla i Domek Gotycki).

RADZYŃ: *Radzyń odbudowuje się*, „Sz. L.”, 24. IX. 1946 (oranżeria już odbudowana, pałac w odbudowie); *Miasto, które ma być odbudowane zbiorowym wysiłkiem*, „Z. L.”, 15. VI. 1947; *Zamek w Radzynie częściowo już odremontowany*, „Sz. L.”, 4. III. 1948 (skrzydło zach.).

¹ Początek tego zestawienia bibliograficznego w nr 4, 1954 „Ochrony Zabytków”.